

ÁSATÁSOK A KÖZÉPKORI ÓBUDÁN 1981–1991 KÖZÖTT

A mintegy 20 éve tartó kampányszerű kutatások a mai Óbuda* területén – amelyek a lakótelep, illetve az Árpád-híd nagyberuházáshoz kapcsolódtak – véget értek.¹ E munkák során lényegesen gazdagodott ismeretanyagunk úgy Óbuda topográfiai kutatása szempontjából, mint anyagi kultúrájára vonatkozóan. Sajnos azonban mindez magán viseli a városi régészeti kutatás minden nehézségét, amelyhez még kapcsolódott az a külső körülmény is, hogy munkáink zömét az építkezések határozták meg területileg és időbelileg egyaránt. Így bár topográfiai ismereteink nagy számban gyarapodtak, az egyes objektumok teljes feltárására általában nem kerülhetett sor. Így reméljük, hogy a jelenleg is folyó egyedi építkezéseket megelőző régészeti kutatások pontosítják ismereteinket, továbbá az eddigi kutatások jó alapot tudnak nyújtani majd utódainknak a további kutatásokhoz.

A történetírás hangsúlyozta, hogy Óbuda a honfoglalás korától kezdődően fejedelmi központ volt, bár honfoglaláskori lelettel területünkről alig rendelkezünk.²

Magányos honfoglaláskori lovassír került elő a későbbi középkori várostól ÉNy-ra.³ (1) A koporsóban eltemetett férfi mellett megtaláltuk szabályját, tegezének rossz megtartású maradványait, nyílhegyeket és aranyozott-ezüst palmettás övveretét.

A két központból kialakuló város É-i részének a „civitas”-nak központját a Szent István, de inkább Péter által alapított társaskáptalan és annak Péter temploma adta, és valószínűleg itt állhatott az első királyi kúria is. A történeti kutatás e centrumot a mai Fő térre és környékére helyezte, így az itt végzett részleges kutatások is nagy jelentőségűek. (2)

A tér több pontján végzett ásátások eredményeként előkerült két kora középkori (XI–XII. sz-i) kváderfalú épület részlete, amelyek római kori falakra épültek. Az É-i épületet már a XIII. sz-ban ugyancsak kváderfallal bővítették és valószínűleg a XIV–XV. sz-ban is átépítették. E kváderfalú épületektől K-re viszonylag nagy területen egy nagyobb kőlapokból kialakított területet bontottunk ki, sajnos nem teljes terjedelmében. Bár ezt a kőlapos felületet lehatároló falakat teljes biztonsággal minden oldalon nem tudtuk megállapítani, de egy hosszú ideig fennálló rendkívül fontos objektumhoz tartozhatott. A burkolat felett és a körülötte lévő bontási rétegekből kerültek elő a palmettás, fonatos románkori kőtöredékek. E felülettől K-re előkerült egy sokszorososan bolygatott leletanyag nélküli sírréteg, melyben közvetlen a római kori rétegekre temették az első, viszonylag bolygatatlanabb sírokat. (23) A temető D-felé – valószínűleg a Mária templomig terjed – K-felé nem ismerjük a lezárását, É-felé egy kiszedett falig terjed a sírréteg. A feltárt jelenségek arra utalnak,

hogy a prépostság első Péter templomát valóban ezen a területen kell keresnünk, és talán a templomhoz tartozó épületrészletek a megtalált falak, kiszedett fal, burkolat és a templomhoz tartozhatott az a majdnem teljes egészében bolygatott sírréteg is.

A civitas központja – úgy tartjuk – valóban e területen húzódnak, hiszen Óbudán sehol máshol nem találtunk ilyen kvalitásos XI–XII. sz-ra tehető kváderfalú kőépületeket, melyek akár a király, akár a prépost igényét kielégíthették volna.

A feltárt objektumok mellett – a mai Fő tér D-i oldalán – a már sok részletében ismert Nagy Lajos király és anyja Erzsébet királyné által építtetett Mária templom további kutatására nyílt lehetőségünk. (3) Így a hajó D-i falának további részlete és támpillére, a Ny-i saroktámpillér és a Ny-i zárófal részletei bukkantak felszínre. Ez utóbbi mellett további részletei tisztázódtak annak a korábbi, XIII. sz-i épületnek, amelynek részletei már az eddigi feltárásokból ismertek voltak. A templom Ny-i oldalán álló torony később épült a templomhoz és annak támpilléreihez építették hozzá. Az ugyancsak későbbi – XV. sz-i – sekrestye Ny-i falának egy szakasza is feltárássra került, és az É-i saroktámpillérének részlete is. (4) Néhány sírt is feltártunk részben a templomon belül, részben mellette. A templomtól K-re a Dunapart felé eső sávban nagyobb kőépület nyomát nem találtuk, de középkori rétegek, szintek megfigyelhetők voltak. (24)

A préposti városrész több pontján végeztünk kisebb kutatásokat, de ezek sajnos teljes épületalaprajzokat nem eredményeztek, így funkciójukat sem tudtuk meghatározni. Ezek jobbára leletmentések a mai Laktanya utca (5–6–7.), Kórház utca (9–10.) vonalában voltak, középkori lakóházak falait, épületsarkait, szintjeit, rétegeit eredményezték. Valószínűnek tartjuk, hogy a prépostság építkezésénél volt használatban az a kerek alaprajzú, földbe mélyített mészégető kemencesor, melyek a mai Harrer Pál utca – Vöröskereszt utca sarkán végzett ásátásnál kerültek elő. (25) Bár a telken egy köves járósínt is találtunk, valószínűnek tartjuk, hogy e kemencék talán már a város É-i szélét is jelenthetik.

Óbuda D-i felében kialakult iparos-kereskedő városrész, a későbbi királynéi város területén is rendkívül jelentős kutatásokra nyílt lehetőségünk.

A középkori település ÉK–DNy-i irányú útját, amely a Duna, illetve valószínűleg a kikötő felé vezetett több ponton is feltártuk. Az út vonalában kibontottunk több olyan földbemélyített objektumot, amelyekből kikerült leletanyag alapján e XI–XII. századi periódushoz tartoztak.

A középkori „Kovács vicus”, „Kovács utca” területén

a nagyjából párhuzamos É–D-i úthálózat több részletét fogtuk meg a mai Kiskorona utca (Magyar Lajos utca) és a Tanuló utca közötti részen. (13, 14, 15, 21) Az út mentén álló középkori épületekből csak nagyon töredékes részletek, falak, épületsarkok, kemencemaradványok, tüzelőhelyek kerültek feltárára, mivel a leletmentések közműárkokban, illetve az egyes Kiskorona utcai és Dugovics Titusz téri házak helyreállításához, felújításához kapcsolódtak.

A már korábban feltárt Margit templom kápolnáját, amely a királynéi városrész plébániatemploma volt, burkolatban mutatták be a mai Templom utcában a jelenlegi rk. plébániatemplom D-i oldalán. (26)

A legjelentősebb feltárások a középkori piactéren és környékén voltak, vagyis a mai Árpád fejedelem útja – Lajos utca által határolt területen. (16, 17, 18, 19, 27) Az itt már korábban végzett kutatások a terület sűrű, több periódusú beépítését és jelentőségét már bizonyította és az új kutatások ezeket alátámasztották, illetve gazdagították.

A legkorábbi periódushoz néhány földbemélyített objektum tartozott, amelyeknek a betöltéséből már XII. sz-i leletanyag került elő. Több Árpád kori ház részletét, padlószintjét, épületen belüli és szabadonálló kemencéit is kibontottuk.

A terület K-i, duna-parti sávjában – mint ezt már délebbre is megfigyelhettük – egy nem hosszú ideig használt, valószínűleg a XIII. sz. közepéről származó tüzelésnyomos sáv húzódott, amely egymásba olvadó alaktalan tüzelőhelyek sorából állt, és amelyekhez épületnyomok nem csatlakoztak. Egy olyan nagyméretű kemence is kibontásra került, ami valószínűleg valamiféle műhelytevékenységhez tartozhatott, de semmi olyan leletanyag nem került sem belőle, sem környezetéből elő, ami a hozzátartozó tevékenységre utalna.

Úgy tűnik, hogy ez a Duna-parti sáv a későbbiekben sem épült be, nyilván az épületekhez tartozó kertek, gazdasági épületek húzódtak erre.

A háromszög alakú piactár keleti oldalát fésűs-fogas beépítés jellemezte, a házak az ÉK–DNY irányú, valószínűleg a kikötő felé vezető út mentén álltak. Zömük kőből épült nagyméretű épületek voltak, többszörösen átépítettek, a XIII. sz.-tól kezdve a XIV–XV. századon át, sőt több helyen az egyes épületrészek XVIII–XIX. századi továbbélése is megfigyelhető volt.

A házak közül külön kiemelendő az a XIII. sz. első éveiből származó jelentős épület, amelynek ÉNy-i sarkán

díszes kapu állott. A kapuhoz csatlakozó többperiódusú útréteg is kibontásra került, illetve tisztázódott az épület többszöri átépítése, amelyek a ház XIV–XV. sz-i továbbélését mutatják.

A piactér déli végén műemléki helyreállítás folyamán a volt Lajos utca 163. helyén két középkori ház került feltárára, amelyekből másfél háznyit állítottak helyre. (17)

A piactér nyugati oldalát zártsorú beépítés jellemezte és a jelenlegi kutatások kevésbé érintették. A már korábban feltárt egyes házak újabb részleteit sikerült tisztáznunk és újabb házat, illetve házrészleteket bontottunk ki. Helyreállításra került Óbuda egyetlen megmaradt középkori épülete, a mai Lajos utca 158. szám alatt. (18) A helyreállítás kapcsán kisebb munkákat is végezhetünk az épület Ny-i részében és pincéjében, amelynek során a ház nagyméretű kváderekből kialakított ÉNy-i sarka is előkerült.

A királynéi város ÉNy-i sarkán állott a második királyi, majd királynéi vár, amelyen csak kisebb kutatásokra volt lehetőség, a mai Kálvin közben. (20) A külső várfal ÉNy-i sarkát hitelesítettük, mely teljesen megegyezik a már korábban feltárt részletekkel: szűzföldbe vágott, belső – a várak felé eső – oldala kváderburkolatú és kőfaragó-jelek találhatóak rajta. Miután eddig elsősorban a vár erődrendszerének, várfalainak kutatására volt lehetőségünk jelentős, hogy most a keleti traktus külső homlokzatánál is végezhetünk feltárást. A K-i homlokzat külső falsíkja kváderburkolatú volt, ívesen hajló lábazati párkánnyal, és megegyezett a vár már korábban feltárt homlokzati részleteivel. A K-i homlokzatnál találtuk meg a palota Szent Erzsébet kápolnájának román kori szentélyét, illetve ennek gótikus átépítéséből származó falát.

A város DK-i részén állott az Erzsébet királyné által épített klarissza templom és kolostor, amelynek részlegesen helyreállított maradványai a mai Perc utca – Kiskorona utca által határolt területen láthatóak. A kolostor É-i kerítésfalát vágta át egy közművezeték építése. (21) Az apácakolostor építkezésénél használhatták azt a mészeget kemencét, amelyet az apácák földjéhez tartozó területen – a mai Fényes Adolf utca – Timár utca sarkán – a római kori útba vágva tártunk fel. (22)⁴

Bár az óbudai kutatások korántsem fejeződtek be, a feltárára került objektumok, új eredmények és a rendkívül gazdag és magyszámú leletanyag részletes feldolgozása nyújt majd lehetőséget a város történetének új megvilágításához.

JEGYZETEK

1. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani dr. Dalmy Tibornak, aki mint az Árpád híd nagyberuházásának kormánybiztosa rendkívül sokat tett az Árpád híd nyomvonalába, illetve környezetében lévő régészeti objektumok feltárása ügyében.
2. Garády Sándor: Az Óbuda–csúcshegyi dűlőben a 20 841/2 hrsz. telken kiásott két honfoglaláskori sír TBM IV. 1936. 30–33.
3. Kaszás u. 2. sz. előtt római kori temető ásatásánál került elő a sír, a római kori sírok között. A római kori temető feltárást Kaba Melinda végezte, segítségét ezúton is köszönöm.
4. Az eddigi ásatások összefoglalását l.: Bertalan Vilmosné: A középkori óbudai ásatások – kutatás-

sok története (1850–1975) BudRég XXIV./1. 1976. 31–42.

Bertalan Vilmosné: Óbuda – Vetus Buda – a régészeti kutatások alapján (1973–1981) BudRég XXV. 1984. 35–42.

A még publikálatlan ásatásokat l.:

BudRég XXV. 1984. 480–491.

RégFüz 1982. 102–108.

RégFüz 1983. 92–96.

RégFüz 1984. 101–103.

RégFüz 1985. 91–92.

RégFüz 1986. 82–83.

valamint ugyanezen kötet Ásatások és leletmentések c. fejezetében

JÚLIA ALTMANN

AUSGRABUNGEN IM MITTELALTERLICHEN ÓBUDA ZWISCHEN 1981–1991

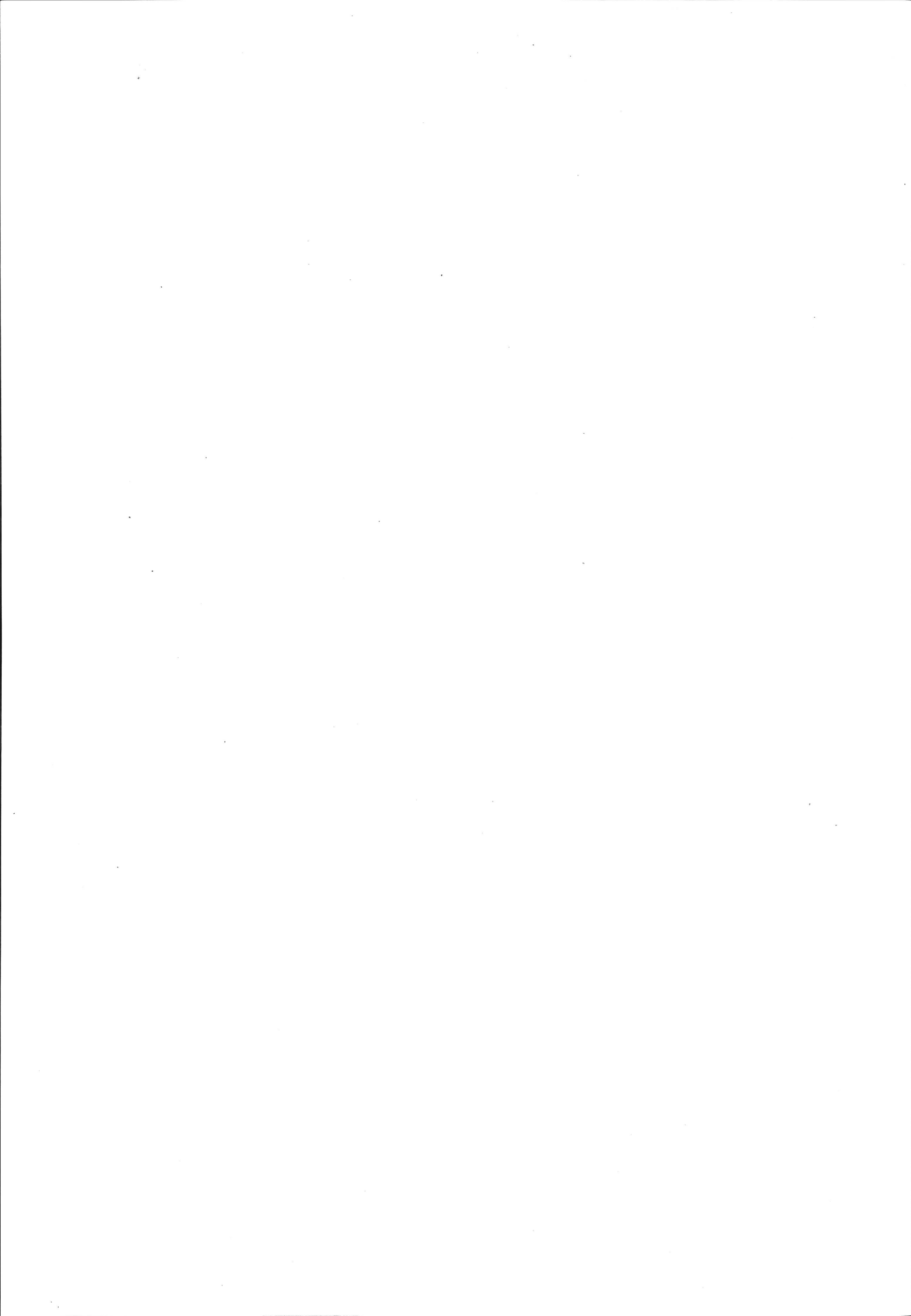
Die in Óbuda in Gang gesetzten umfangreichen archäologischen Ausgrabungen und Fundbergungen erstreckten sich auf das Gebiet des ganzen Stadtteiles. Von hervorragender Bedeutung waren die auf dem heutigen Fő-Platz und in seiner Umgebung durchgeführten Ausgrabungen, wo die zum Vorschein gekommenen Gebäudeteile mit Quadermauern aus dem 11–12. Jh., das aus großen Steinplatten ausgebildete Gelniveau zu der das Zentrum der „civitas“ bildenden Propstei gehört haben dürften. Die mächtige gestörte Grabschicht weist auf die Nähe der Peterskirche, der ersten Kirche der Propstei hin. Es gelang uns auch mehrere Teile der Marienkirche, der zweiten Kirche der Propstei zu klären.

Bei der östlichen Fassade der Burg des Königs, sodann der Königin wurden der romanenzeitliche Chorabschluß

der Hl. Elisabethskapelle der Burg und die Mauern seiner gotischen Erweiterung zutage gefördert.

Die Erforschung des Marktplatzes des Stadtteiles der Königin wurde mit weiteren Teilerschließungen der kamm-zahnförmigen Bebauung der östlichen Seite und der in geschlossener Reihe eingebauten Häuser der westlichen Seite fortgesetzt. Es wurden mehrere arpadenzeitliche Gebäudeteile, Öfen freigelegt und auch einige frühere Objekte aus dem 11–12. Jh.

Die seit fast 20 Jahren anhaltenden Forschungen im Gebiet des Stadtteiles Óbuda – die sich an den Umbau der Wohnsiedlung und der Árpád-Brücke knüpften – wurden abgeschlossen. Die Bearbeitung der neuen Ergebnisse wird die genaue Bestimmung der mittelalterlichen Topographie von Óbuda ermöglichen.

A KÁNAI APÁTSÁG RÉGÉSZETI KUTATÁSA 1983–89 KÖZÖTT

A kolostor feltárása már 1981-ban megkezdődött és 1983-ban már a harmadik évébe lépett. A fent megjelölt hét évben összesen 158 munkanap állott rendelkezésemre. Évenként változó, többnyire betanítatlan munkásokkal dolgoztam. A munkaeőt messziről szállították ide és emiatt a munkaidő naponta megrövidült. Az ásatási terep nehéz volt: a romokat magas törmelékes feltöltés borította és e felett sűrű bozót terült el. A fává serdült gyomnövényzet gyökerei a kolostor falaiból nőttek ki, mert a falak kövei között lévő meszes habarcsból táplálkoztak. A bozót tehát pontosan megmutatta a templom, a kolostor és ettől délre fekvő épületek helyét. Ásatási időnknek évenként több mint felét az előkészítéssel: a bozót irtásával és a törmelékréteg eltávolításával töltöttük és az érdemi munkára, a tényleges régészeti feltárássra csak nagyon kevés idő jutott.

Az évenként ismétlődő felvonulásra és ásatási munkára mindazonáltal szükség volt azért, hogy a területen ne szaporodjanak tovább a kis hétvégi kertek.

Látván a feladat időigényességét, teljes feltárássra nem törekedhettünk, csak arra, hogy szondázás útján értelmes alaprajzot nyerjünk és a rétegvizsgálatok segítségével elfogadható periódizációt állapítsunk meg. Tervem végrehajtásához nélkülözhetetlen munkatársak voltak: *Noéh Ferenc* mérnök és *Kuczogi Zsuzsanna* technikus, akik a geodéziai felmérést végezték, valamint *Bakos Margit* fényképész.

Mivel minden kutatóárokban a természetes talajig ásunk, kirajzolható a helyszín eredeti domborzata. A hegy északi pereménél volt a legmagasabb (itt állott egykor a templom) és innen dél felé lejtett. A lejtő oldalán és alján épültek az általunk feltárt épületek. A középkor folyamán lassú feltöltődéssel vált ez a terület a fennsík részévé. A legmélyebb területet feltöltő rétegek igen jól tájékoztattak az építési periódusokról [Előzetes jelentés: ArchÉrt 116 (1989) 111.].

Az első két év eredményeiről, mint előzményről röviden a következőket lehet elmondani:

Egy helyen átvágtuk a kolostor keleti épületszárnyát és itt feltártunk egy fűtőberendezést. A nyugati kolostorszárny ÉNy-i sarkát és néhány helyen a nyugati falát feltártuk. A sűrű bozót miatt kezdetben az épületet csak kívülről lehetett megközelíteni. A nyugati szárny ÉNy-i sarka előtt egy kutatóárokban egy köznépi temető néhány csontvázát (nő, férfi, gyermek vegeesen) hoztuk napvilágra. Már az első ásatási években kiderült, hogy a helyet, ahol a templomot még csak sejtettük, széles sugarú körben vették körül a sírok. 1983-ban például a keleti szárny mellett találtunk egy sírt, amelyben megcsontkított csontváz feküdt: mindkét keze hiányzott.

1984-ben az épületszárnyak sarkait kerestük meg, az épület kiterjedését meghatározó pontokként és ismét abból a szükségéből kiindulva, hogy a sűrű bozótot kívülről támadjuk meg. A kolostor keleti és nyugati szárnyának déli végződéseinél a sarkok feltárásnál a két szárnyat összekötő egykori fal csonkjai kerültek elő. Vagy a kolostort dél felől lezáró kerítés, vagy egy déli kolostorszárnyak még a középkorban elbontott maradványai. A falon ajtónyílás és küszöbköve maradt meg. Ez utóbbi nem volt más, mint egy faragványos oldalával lefelé fordított római sírkő. Római faragvány ásatásaink során több is előkerült és ezeket az Aquincumi Múzeumnak átadtuk.

A sűrű növényzet alatt a kolostor falaiból több felmenő falrészlet emelkedett a törmelék fölé. A nyugati szárny belső, udvari falát a DK-i saroktól egy darabig követni lehetett, míg a falból kiágazó falcsonkhoz nem értünk, amely megfelelehetett a déli szárny belső, udvari fala maradványának. Itt, a nyugati szárny belseje felé kiszélesített kutatóblokkban a szárny déli, utolsó helyiségének választófala került elő egy ajtónyílással.

A kolostorépület 30×30 m-es négyzetétől délre egy K–Ny-i irányú bozót egy másik nagyméretű épületet rejtett. A bozót nyugati végénél, a területre bevezető kocsút mellett nagymennyiségű lakossági szemetet halmoztak fel egy erre alkalmasnak mutató üregben, amelynek mélyéről fák nőttek ki. Ebből egy elbontott épület pincéjére következtettünk és egy kutatóárokban megkerestük a pince északi falát. A kolostor és a pincével rendelkező nagy épület között egy – feltehetően későközépkori – kerítésfalat is találtunk.

A következő, 1985-ös évben ennek a K–Ny-i irányú épületnek a kiterjedését kívántuk meghatározni. A szélességét meghatároztuk az épület ÉK-i és DK-i sarkának feltárással. Ekkor láthatóvá vált, hogy az épület keleti, keskeny oldala egy korábbi és már elbontott épület pincéjének sarkára épült rá. A korábbi épület falának belső oldalán egy kisméretű kváderkövekből épült boltozat vált láthatóvá.

Ebben az évben a keleti kolostorszárny északi, utolsó helyiségében teljes feltárást végeztünk. A helyiségben hat kővel kifalazott sír került elő csontvázal egyútt. Az egyik felett még megvoltak a kő fedlapok, korábbi – összetört – sírkövekből. Az egyik töredéken vésett, hegyes címerpajzs volt látható. A szerzetesi sírokban fekvő csontvázak mind erőteljesebb alkatú férfiak csontvázai voltak, mint a templom körüli köznépi temető halottaié. A keleti épületszárny ÉNy-i sarkától támpillér nyúlt észak felé. Előkerült a templomhajó DK-i válla. A templom és a kolostor tehát nem épült szorosan egymás mellé. Az összeköttetést a két épület között ez a támpillér teremtette meg. Árkunkat

kibővíve feltártunk egy kis szakaszt a templom szentélyének ívéből is. A kolostorépület keleti szárnyából – mivel az lejtőre épült, a feltöltődés még megőrzött egy kevés felmenő falat. A talajszint emelkedése folytán a szárny északi végénél és a templomnál már csak az alapfalak maradtak meg.

A templomból előkerült első kis részletből már következtetni lehetett arra, hogy a templom kisméretű volt, rövidebb a kolostor északi oldalának hosszúságánál.

1986-ban keresni kezdtük a templom félköríves szentélyének É-i végződését és a hajó ÉK-i vállát. Itt előkerült egy keskeny oldalhajóhoz (vagy kápolnához) tartozó kisebb félköríves szentély. Ez alatt pedig egy korábbi, négyzetes épületnek (sekrestye) alapozó árka, melyből a falat kibontották, de a fal egykori iránya, szélessége és a sarok derékszöge mégis jól látható volt. A szentély felett olyan magas törmelék halmozódott fel, hogy ennek eltávolítására kézierővel semmi esélyünk nem volt.

A kolostorépület nyugati szárnyától délre fekvő terület feltárása ez évben igen jó eredménnyel járt. Teljes terjedelmében feltártuk azt a kicsi (4×6 m) kőépületet, amelynek kőboltozatos pincéje már az előző évben megmutatkozott. Az épület É–D-i irányú volt. Elbontása után a pince ÉNy-i sarkára egy kemencét építettek rá, amelyet a kőboltozat is alátámasztott. A kemencének félköríves előtere volt és a tüzelőtér északi oldalából maradt meg annyi, hogy két rézsús nyílást figyelhettünk meg. A tüzelőtér agyaggal tapasztott padlója vörösre átégett, valamint a rézsús nyílások tapasztása is. A kicsapódó lángok vörösre és kormos-feketére festették a kemence külső oldala melletti talaj felszínét is. A kemence működése idején a kemencéből kihúzott hamu feltöltötte azt a kis udvart, amely a kis kőépület és a kolostor nyugati szárnya között húzódott és amelyet nyugat felől kerítés zárt el. A hamus feltöltésből cseréptöredékek kerültek elő.

Mínthogy a kemence nyilvánvalóan nem a legkorábbi építkezéshez tartozott, a szintje egy 20 cm vastag agyagos feltöltés felszíne volt. Ez alatt került elő az eredeti, természetes talaj. Ez utóbbi felszínét vékony, fehér kőfaragásból származó por borította. Ez a felszín volt a kis kőépület szintje. A kis épület északi oldala mellett két kerek gödröt találtunk, amelyből faszén és vassalakdarabkák kerültek elő. A felette lévő és a kemence szintjét képező agyagrétegbe pedig cölöplyukak mélyedtek be, amelyek a kőépület északi oldalát kísérték, illetőleg egy további a keleti oldalán is előkerült.

A kemencéhez tartozó, tehát az első feltöltési réteg felszínéről ásták le a nyugati kolostorszárny alapfalát. Az alapozóárokból kitermelt és szétterített föld – a kolostor szintje – újabb, vékony réteget képezett.

A kemence hamuja a kemence működése idején felhalmozódott. Ezt a kormos, hamus réteget egy mesterséges tereprendezéssel vörös agyagréteggel fedték el, amelyből II. Ulászló pénze került elő. Ettől kezdve építették újjá a kolostor falát.

1987-ben *Garbóczy Lászlótól* néhány órára munkagépet kaptunk, amely eltakarította azt az 1,60 m magas feltöltést, amely a templom alapfalai felett emelkedett. A gép legalább 3 heti kézimunkát takarított meg. Ekkor azonban az is kiderült, hogy nehéz helyet találni a sok törmeléknek

elszállítás nélkül. Nem lévén más megoldás, a törmeléklet az északi hegylejtőre terítettük. A templomnak csak az ÉNy-i sarka maradt feltáratlan. Egy 1872-ben felállított térképészeti pont vas asztala miatt ehhez a területhez nem lehetett hozzányúlni. 1989-ben mint emlékművet a Földtani Intézet kiemelte – miután a pontot előzőleg áthelyezték –, és múzeumba szállította. Csak ezután vált lehetővé a teljes feltárás.

A templom valóban kisebbnek bizonyult a kolostornál és teljesen különállóan épült. A két épület tengelyének iránya tompaszöget alkotott. A kolostor épületét két támpillérrel kötötték hozzá a templom épületéhez. A hajó belsejét pillérek tagolták, a nyugati oldalán karzat alapfala került elő. Nyugati homlokzatából kevés felmenő fal maradt. A főbejárat kapujának északi részsíje lenyomatban maradt meg. A hajóban sírok kerültek elő: egy kibontott sírúreg a diadalív előtt a templom tengelyében. Ebbe bedobálva románkori vállkövek voltak. A keskeny északi oldalhajóban egy kővel kifalazott, de üres sír került elő. A karzat alatt két csontváz és a hajóban három. Az egyik feje mellől Zsigmond-pénnz került elő. A templomhajó déli oldala mellett (templomon kívül) is előkerültek sírok.

A templom körüli temető sírjaiból néhányat teljesen feltártunk, néhányat csak átvágtunk árkainkkal. A sírok melléklet nélküliek voltak. A köznépi temető sírjaira jellemző volt, hogy a sírúreget kisméretű és igen puha fehér mészkőből faragott kockákkal rakták körül. Erre az alapzatra helyezték – feltehetően – a koporsót, amelyből csak faszilánkokat és vasszegeket találtunk. A kőkockák faragásából visszamaradt fehér kőpor és kőzúzalék a temető felszínét, a sírok között szintén beborította. A köznépi temetőben a temetkezés módja különbözött a kolostor szerzetesi sírjaiétól és a templom kegyúri temetkezéseitől is. A temető kiterjedését megközelítőleg megállapítottuk, de teljes feltárására nem került sor.

A templom keskeny, északi oldalhajója a templomnál puhább kőanyagból épült. A templom északi oldalát megbontották, midőn az új építményt bekötötték a falába.

A kolostor keleti szárnyának nagy termében, annak északi végében két sír került elő. Az egyik csontvázat a kolostor alapfala kettévágta. Ez a sírlelet bizonyította, hogy a temető megelőzte a kolostor építését. A nagy terem alatt még két sírt az épület építésekor kibontottak. Az említett helyen, a keleti szárnynak nagy termében a fűtőberendezés hátsó oldalát kutattuk, amerre a tüzelőtérből füstnyílás vezetett ki. Sajnos, a füst elvezetésére szolgáló elszívó csatornát már nem találtuk meg. Helyét az elbontott kemence kormos omladéka töltötte ki sok edénytöredékkel és egy Róbert Károly obulussal a 14. század elejéről.

Egy másik fontos érme is előkerült a kolostortól nyugatra: ez egy 1172–78 között vert velencei ezüstpénz volt és ugyancsak fontos bizonyítéka annak, hogy ezen a helyen már a 12. században élet volt.

A kolostor mindkét szárnyának déli végében szondát ástunk. Megközelítőleg 1 m vastag törmeléklet kellett eltávolítani ahhoz, hogy további 0,80–1 m mélységben elérjük a bolygatatlan talajt. Mindkét épületszárnyban vastag koromréteget (egykori tűz) nyomát találtuk meg,

amelyből elszenesedett fadarabok kerültek elő, és a tűz az alattuk lévő agyagos feltöltést is rózsaszínűre festette.

A keleti szárnynak teljes beosztását megállapítottuk, miután előkerült a déli, utolsó helyiség északi válaszfala is egy ajtóval. Az ajtók a szobák válaszfalait mindég az épület főfala mellett törik át. A keleti épületben négy helyiség volt.

A következő, 1988-as évben a kolostor udvarának a vizsgálatát, a déli épületszárnynak és a kerengőnek a keresését kezdtük meg. É–D-i kutatóárkunk azonban a magas törmelékréteg miatt a templom déli oldalát nem tudta megközelíteni. A törmelék és a bozót eltávolítására már nem volt kiveztő út a hosszú évek óta halmozódó törmelékhegyeken keresztül. Teljes feltárást már csak egy tereprendezéssel együtt lehet elvégezni.

A déli épületszárny falait, sőt alapfalait is már elbontották és ezeknek már csak a helyét lehetett árunk metszetében megállapítani. Kerengőnek sem a déli, sem a nyugati oldalon – amelyekre kutatásunk kiterjedt – nem találtuk nyomát. Az udvaron a domboldalnak a templom felé emelkedő felszíne természetes eredetiségében volt megfigyelhető, amelyet soha nem planíroztak vízszintesre és nem köveztek ki. A felszín alatt a temető sírjai a kolostor működése idején is háborítatlanul megmaradtak. Árkunk keresztülvágott egy nagy V alakú, agyaggal kitapasztott mélyedést, melynek rendeltetését nem ismerjük.

Ebben az évben került elő a nagy, pincés kőépület DK-i sarkához épült kis kamra kő alapozása. Előkerült továbbá egy újabb épület egyik falának részlete a nagy, pincés épülettől délre. A szintviszonyok azonban már 16. századi, vagy ennél későbbi épületnek mutatták.

1989-ben egy É–Ny-i irányú árokkal átvágtuk a kolostortól nyugatra elterülő mezőt és megállapítottuk, hogy ezen a területen építkezés soha nem történt. Az árkokban jól láthatóvá vált a talaj természetes geológiai rétegződése. Az É–D-i árok északi végében egészen a mai felszín alatt már a tömör, nagy kavicsokból álló réteg volt látható. Éles vonallal rajzolódta bele a temető sírjai az árok mindkét oldalába (a templom nyugati homlokzatától mintegy 25 m távolságban). A kavicsréteg felszíne dél felé lejtett és felette növekvő vastagságban vörössárga agyagréteg foglalta el a helyét, tetején a középkori szint vékony kavicsrétegével. A sírok itt már az agyagba lettek belevágvá. A sírokat az árok oldalában 20 m távolsáig lehetett megtalálni. 24–27,5 m között pedig egy beásás, vagy egy árok betöltött foltja volt látható. A K–Ny-i árokban sír nem volt. A kutatóárok nyugati végében nagy árok mutatkozott. Oldalán a kavicsréteg éles, függőleges egyenes vonalban szakadt meg. Ennek az ároknak észak felé a hegylejtőn még a felszínen is látni lehet a vonulatát.

A térképészeti pont vasasztala, amelyet 1988 őszén kiemeltek és elszállítottak, most már nem akadályozta a templom ÉNy-i sarkának feltárását. Itt kerültek elő a templom legjelentősebb és legszebb részletei. A jelentős magasságú falon román pillérlábazat. Ez a lábazat a nyugati karzatot tartó északi falpillérhez tartozott. Ezzel egy vo-

nalban megmaradt a karzatot tartó két oszlop (vagy pillér) egyikének négyzetes bázisa és körülöttük az eredeti, díszítés nélküli padlóféglákkal borított szint. A falpillér lábazatától kő ülőpadka vette – feltehetően – körül az egész karzat alját, amelyet egy lépcsőtoronyba vezető ajtó szakított meg. A torony kívül négyzetes, belül kerek volt, s a templom homlokzatához észak felől csatlakozott. A benne lévő kerek térben egykor csigalépcső vezethetett a karzatra. A torony hátsó, keleti oldalához másodlagosan csatlakozott az északi oldalhajó, illetve oldalkápolna. A templom nyugati homlokzatának közepén nyílt a főbejárat. A kapunak már csak az északi oldalon maradt meg a lenyomata. A törmelékből előkerült egy román ablakosztó kockafejzetének fele, a falpillér kőanyagával egyező kissé sárgás, kemény és aprószemcsés mészkőből.

Ezt követően került sor a kicsi kőépület pincéjének feltárására. A pince falait belülről kisméretű, igen egyenletesen faragott és rakott kváderkövekkel burkolták. A kő, amelyből készült, aprószemcsés és csaknem teljesen fehér mészkő volt. A pince két szélső harmadát fedte a kőboltozat. A középső harmadot nem. A pince nyugati falán itt két konzol volt látható, alatta pedig a falon egy üreg. Feltehető, hogy a csapóajtós fa lépcsőlejárát tartó-, és támasztó szerkezetei.

Feltárást végeztünk a nagy, pincés épület keleti végében. Itt egy keskeny lépcsőház fala került elő. Mellette egy szelvényben a teljes mélységet, a pince szintjéig feltártuk. Ennek a pincének a fala törtkő falazat volt burkolat nélkül.

A kolostor nyugati szárnyának alaprajzát kiegészítettük. Ez a szárny három helyiségből állt.

Feltárásunknál kevés, de a periódusokat jól meghatározó kőanyag került elő és erősen törmelékes cserép, kevés épületvasalás és mezőgazdasági szerszám.

1989-ben feltárásunkat befejeztük, minthogy az tudományos érdeklődésünket kielégítette. A kolostor és a környező épületek alaprajza megrajzolható, a rétegviszonyok és leletek meghatározzák az építkezések korszakait. A terület teljes feltárása az alkalmazott módszerekkel tovább már nem végezhető el. A teljes feltáráshoz mindenekelőtt tereprendezési terv, gépesítés (markológép, teherautó) szükségeltetik. Mindezekhez pedig anyagi támogatásra lenne szükség.

Az elpusztult kolostor Budapest déli határán, a XI. kerületben a Balatoni út 148/4-es számú telken található. Erről a magaslatról Budára, Pestre, Budaörsre egyaránt gyönyörű kilátás nyílik. Közvetlen mellette ér véget az erdősav. A magaslaton forró nyári napokon most csak burjánzó vad növényzet kínál egy kis árnyat, de reméljük, hogy egyszer e vad növényzet helyét a romterület köré ültetett nemes cserjék, fák foglalják el és kínálják kellems pihenőhelyet a kirándulóknak.

Az ásatás szakszerű és részletes feldolgozása folyamatban van. A feltárásról eddig egy magyar nyelvű és egy német nyelvű előzetes jelentés jelent meg, időközi alaprajz és néhány fénykép kíséretében.

H. Gyürky K.: Előzetes jelentés a „Kánai apátság” klostorának feltárásáról. ArchÉrt 116 (1989) 111–118.

Katalin H. Gyürky: Die Abtei von Kána. Budapest im Mittelalter. Braunschweig 1991 404–408.

KATALIN H. GYÜRKY

DIE ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNG DER ABTEI VON KÁNA ZWISCHEN 1983–1989

Die Stelle des mittelalterlichen Klosters der Abtei von Kána befindet sich in XI. Bezirk von Budapest in der Balatoni-Straße auf dem Grundstück Nr. 148. Hier führten wir zwischen 1981–89 eine Erschließung durch. Die ausführliche, fachgemäße Bearbeitung der Ausgrabung ist im Gange. Bisher sind Vorberichte in ungarischer und deutscher Sprache erschienen, denen auch vorläufige Lagepläne und einige Fotos beigelegt wurden. In diesen Berichten teilten wir auch einige, sich auf die Gründung des Klosters und auf seine Bauperioden beziehende Daten mit. Es kann aber nicht ausgeschlossen werden, daß diese Daten in der endgültigen Bearbeitung noch modifiziert werden müssen.

Die Erschließung selbst wurde auf einem schweren Gelände vorgenommen und zur völligen Freilegung genügten nicht einmal 9 Jahre. An die Arbeit gingen wir von Anfang an nur mit wissenschaftlichem Anspruch heran, d.h. unser Bestreben war, den Grundriß und die Bauperioden feststellen zu können. Wir rechnen damit, daß die jüngeren Generationen der Archäologen diese Arbeit fortsetzen werden. In glücklichem Fall kommt es im Zusammenhang mit der Herstellung und der Parkanlage des Ruinenfeldes zur neuen Forschung. Die Erforschung des Dorfes Kána wurde noch nicht einmal in Gang gesetzt. Wir legten auch nicht den kompletten Friedhof frei, stellen bloß fest, daß die Kirche in einem großen Radius von Gräbern des gemeinen Volkes umgeben war. Auch die Herkunftsstelle der in die mittelalterlichen Mauern eingesetzten und sekundär angewendeten römischen Steinmetzarbeiten bleibt weiterhin noch Aufgabe der Forschung.

Eine kleine romanenzeitliche Kirche, der dazu gehörende und die Kirche umgebende Friedhof, sowie nach Süden ein kleines Steingebäude außerhalb des Friedhofes stammen aus der vorigen Zeitperiode. Die Kirche stand an der höchsten Stelle, südlich davon führte eine leichte Senke bis zum kleinen Steingebäude. Der Hang wurde infolge der mittelalterlichen Bauarbeiten aufgeschüttet. Diese Aufschüttung ermöglichte die Trennung der Perioden. Die Kirche war nicht zur Mönchskirche bestimmt,

das Kloster baute man zumindest ein halbes Jahrhundert später an und selbet dann nicht auf einmal. Unseren Beobachtungen nach bildeten die ersten zwei Räume des östlichen Flügels den ersten selbständigen Teil. Der Ausbau des Klostervierecks wurde erst zu Beginn des 14.Jh. beendet. Die Gebäudeflügel vernichteten einen Abschnitt des Friedhofes. Das Klostergebäude wurde an den südlichen Hang erbaut und der Gebäudeblock war 30×30 m groß. Den bei Klöstern üblichen und unentbehrlichen Keller fanden wir nicht unter dem Kloster, sondern unter einem alleinstehenden großen (etwa 30 m langen) Gebäude, das südlich vom Kloster stand. Zwischen dem Kloster und dem großen, mit Keller gebauten Gebäude kam in einem kleinen Wirtschaftshof ein Ofen ans Tageslicht. Das große Gebäude und der Ofen wurden schon über das abgerissene kleine Steingebäude gebaut. Die Zeitfolge der Bautätigkeiten konnte leicht unterschieden werden. Die relative Chronologie ließ sich aber nur nach der Registrierung der Schichten und des Fundmaterials mit Angabe der Jahrhunderte genauer feststellen.

Das kleine Steingebäude war auch unterkellert. Vom Gebäude blieb nur der Keller erhalten. Die Mauerungstechnik kann von der der späteren Gebäude gut abgesondert werden.

Bei der Erschließung kamen nur geringe, jedoch zur Bestimmung der Chronologie sehr geeignete Steinarbeiten zum Vorschein. Von der Kirche blieb bloß an einer einzigen Stelle ein gemeißeltes Stück erhalten, u.zw. ein Pfeilersockel an der nördlichen Seite des Kircheninneren. Die Kirche war ursprünglich einschiffig, mit westlicher Empore. Die nördliche Kapelle wurde erst später angebaut. In dieser Kapelle kam ein mit Steinem ausgemauertes Grab ans Tageslicht. Gräber wurden auch im Gebiet der Kirche und unter der Empore, ferner im ersten Raum des östlichen Klosterflügels, der an die Kirche angebaut wurde, erschlossen. Diese letzteren waren gleichfalls Steingräber. Die im Friedhof des gemeinen Volkes, im Klostergebäude und in der Kirche konstatierten Bestattungsweisen unterschieden sich voneinander.